

297.096

OSZK

.....

OSZK

OSZK

27.

297096

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

MAGYAR

NYELVTUDOMÁNY.

IRTA

STANCSICS MIHÁL,

KISDEDEK' SZÁMÁRA.

*Biblioth. Tatensis
Schol. Diar.*

P E S T E N,

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

1 8 4 0.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

~~M~~

297.096

(R
2)

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
M. Kivételnapló
1955 év 4303 SZ.

R
1965

BEVEZETÉS.

Mi a' nyelvtudomány, és hány főrészből áll?

A' nyelvtudomány az, melly nyelvünknek alap-szabályával esmérkedtet meg, 's arra tanít, miként kelljen gondolatinkat olly világosan kijelentenünk, hogy mások bennünket tökéletesen megértsenek, 's három főrészből áll, mellyek a': Szónyomozás, helyesírás, és szókötés.

ELSŐ RÉSZ.

SZÓNYOMOZÁS.

ELSŐ SZAKASZ.

Szavak' származása.

Mi a' szónyomozás?

Szónyomozás az: midőn megvizsgáljuk, fürkészsziük, 's nyomozzuk, hogy miből áll, 's honnét származik akarmelly szó, és lehet ẽ egy szóból másikat származtatni, 's miként?

Miből áll tehát a' szó?

A' szó egy, vagy több hangból áll, melly hangokat bizonyos jelekkel szoktunk megjegyezni, 's azon jeleket betűknek nevezzük.

Hány ilyen jel, vagy betű van a' magyar nyelvben?

Mivel magyar nyelvünkben harminczkilencz, egymástól érezhetőleg különböző hang van, tehát a' hangjelek vagy betűk' száma is éppen annyi, mellyek e' következők:

A Á B Cz Cs D E Ę É F G Gy H I Í J K
a á b cz cs d e ě é f g gy h i í j k
L Ly M N Ny O Ó Ö Ő P R S Sz T Ty
l ly m n ny o ó ö ő p r s sz t ty
U Ú Ŭ Ű V Z Zs.
u ú ŭ ű v z zs.

Hányfélék a' betűk?

A' betűk kétfélék; magánhangzók, és mássalhangzók. Magánhangzó e' következő 15: a á, e ě é, i í, o ó, u ú, ő ő, ü ü, a' többiek mint: b, c, cs, d, f, sa't. mássalhangzók. *Miként osztatnak el a' magánhangzók?*

A' magánhangzók elosztatnak: 1-ször) hangaiknak *hosszúságára* és *rövidségére* nézve; tudniillik azon magánhangzók, mellyek vonattal jegyeztetnek, *hosszúk*, mint: á é í ó ö ú ü; a' többiek pedig, mint: a e ě o ő u ü, *rövidek*; 2-szor) hangaiknak *mélységére*, *magosságára*, és *élességére* nézve, ugyan is: a á, o ó, u ú, *mély*; e ě, ő ő, ü ü, *magos*; é i í pedig *éles* hangú magánhangzóknak neveztetnek.

Mi különös tulajdonságuk van a' magánhangzóknak?

A' magánhangzóknak azon igen különös és fontos tulajdonságuk van, hogy a' mélyhangzók csak a' magok osztályabeli hangzókat, a' magosak ellenben csak magosokat vesznek föl a' szók' módosulatában, p. o. vár, vár-ok; örül, örül-ök; nevel, nevel-tem; a' három éles hangú pedig majd a' mély, majd a' magos hanguakkal csatlakozik, mint: vár-ék, nevel-ék, buda-i, pest-i.

Miként lesznek a' hangjelekből, vagy betűkből szók?

Minthogy csupán egy betű még nem tesz szót, kivéven az: ó, ő betűket; tehát minden értelemmel bíró szónak alkotására legalább két betű kívántatik meg, p. o. á még nem

szó, de ha *g - t* tesztek utána, értelmes szó válik belőle, mint: *ág*. Így alakúl minden szó két vagy több betűből, p. o. *a-gy*, *f-ő*, *h-a-j*.

Mi a' szótag?

Minden magánhangzó akár egyedül, akár egy vagy több mássalhangzóval kimondva, szótagnak mondatik ugyan, mint *a*, *e*, *i*, *o*, *öl*, *el*, *fa*, *fü*, *füst* 's *a' t.* de tulajdonképen csak az *a'* szótag, melly egy szónak tagját vagy részét teszi; mert *fej*, *has*, *mell*, *kéz*, *fa*. 's *a' t.* nem tagjai *a'* szónak, hanem teljes értelmű egész szók; de ezek: *hom-lok*, *vi-rág*, *em-ber*, szótagok, mivel csak egy részét teszik azon egésznek, melly által *a'* tárgyat értelmesen jelenthetem. Azonban *a'* teljes értelmű egész szók is csupán szótagokká válnak, ha azokból más szókat származtatok, p. o. *fej-sze*, *fej-e-delem*, *fej-es*, *has-it*, *has-as*; *mell-ék*, *mell-ék-es*.

Mit térszen szótagolni?

Szótagolni tesz: egy vagy több mássalhangzót egy magánhangzóhoz foglalva, az egész szónak egyes részeit különválasztani, 's ismét öszverakni.

Mi a' szó?

A' mássalhangzó betűnek egy magánhangzóval olly öszvetétele, hogy azt érteni lehessen, szót képez, p. o. *könyv*, *toll*, *én*, *szél*, *tűz*, *vár*, *mellett*, *hogy*, *négy*, *régen*, *ujj*; *el-lenben*: *fé*, *szé*, *vá*, *mé*, 's *a' t.* nem szók, hanem csak hangok.

Hányfélék a' szók?

A' szók általjában véve: 1-ször) vagy *gyökszók*, mint: *iz*, *viz*; *fő*, *szem*, *só*, *nap*, 's *a' t.* 2-or) vagy *származottak*, mint: *sir-ás*, *er-ény*, *vad-ász*, *jó-ság*, *gondol-at*, 's *a' t.* 3-or) vagy *öszvetettek*, mint: *nap-fény*, *fa-haj*, *szalma-szék*, *toll-kés*, *só-ház* 's *a' t.*

Milly szabályok létesültek a' szótagolásra nézve?

A' szótagolásra nézve következő szabályok létesültek; 1-ször) Ha két vagy három magánhangzó fordul elő valamelly szóban egymás mellett, mindegyik vagy *a'* mellette lévő más-

salhangzóval, vagy magánosan különös szótagot képez, p. o. ma-i, mi-e-ink, fi-a-im.

2-or) Ha két magánhangzó között egy mássalhangzó áll, ez mindig az utóbbi magánhangzóhoz foglaltatik, p. o. e-rő, fé-reg, ö-kör, a-gár 's a' t.

3-or) Mikor pedig két, vagy három mássalhangzó van két magánhangzó között, az utóbbi hangzóhoz csak egy foglaltatik, mint: gyer-mek, em-ber, nyolcz-van, mond-ják.

4-er) Végre, a' származtatott szókban tanácsos a' gyökszót eredetileg meghagyni, 's a' képző szótagot úgy választani el, mint a' gyökszóhoz tétetett, p. o. kert-ész, ol-vas-ás, ir-ok.

5-ör) Utoljára az öszvetett szók, részeik szerint választanak el, mint: kar-szék, viz-ár.

Mi a' szóképző, és hányféle?

Azon betű vagy szótag, melyet egy gyökszóhoz olly végből teszünk, hogy abból valamelly más szót alakítsunk, s z ó k é p z ő n e k neveztetik, p. o. vad-ász, csuf-ság, kert-ész, tüir-elem, sár-os 's a' t. az *ász, ság, ész, elem, os*, szóképzők. A' szóképzőknek három fő osztálya van: 1-ör) *Név-képzők*. 2-or) *Igeképzők*. 3-or) *Igehatározó képzők*, melyek a' magok helyén alább előadatnak.

Mi különbség van a' szóképzők, és ragok között?

A' szóképzők és pusztá ragok között az a' különbség van, hogy azok olly szókat alkotnak, melyek még módosulhatnak, azaz: magokat a' ragokat is felveszik; ellenben a' ragok magok után semmit többé föl nem vesznek, p. o. vár-os-nak, vad-ász-ul, ember-ség-et; olvas-tat-ok, néz-het-ni, 'sa't. e' szavakban *os, ász, ség, tat, het*, képzők: mert a' gyökszóhoz tétetve más értelmű szókat alkotnak, 's a' ragokat fölveszik; ellenben *nak, ul, et, ok, ni*, pusztá ragok, melyek miután a' szókhoz ragasztattak, azoknak más módosulását meg nem engedik.

MÁSODIK SZAKASZ.

Beszédrészek.

Miből áll, és támad a beszéd?

A' beszéd különféle szónemekből áll és támad, melyek együvé foglaltatván, a' mondást értelmessé teszik, és a' gondolatokat kifejezik.

Hány része van a' beszédnek?

A' beszédnek következő 8 része van: 1. Névmutató, 2. Név, 3. Névmás, 4. Névhatározó, 5. Ige, 6. Igehatározó, 7. Kötszó, 8. Indulatszó.

E L S Ó F E J E Z E T.

Névmutató.

Mi a' névmutató?

A' névmutató ama kis beszédrész, mely a' főnév elébe tétetvén, azt mintegy megmutatja 's kijelenti: honnét nevezetét is veszi, 's e' következő: *az*, vagy ha a' név mássalhangzón kezdődik, *z* betűjét elhagyva *a'*, p. o. *az* ember, *az* ész, *a'* szabadság, *a'* rabság.

Mit kell tudni a' névmutatóról?

A' névmutatóról azt kell tudni, 1-ször) Hogy mindenkor változatlan, p. o. *az az* ember, annak *az* embernek, azt *az* embert, attól *az* embertől, 's a' t.

2-or) Hogy a' tulajdonnevek, hónapok' és ünnepek' nevei előtt kimaradhat, mint: Magyarországot gyalázza; Budapesten lakik, Károlyiak' jószága; télhó' utolsó napjaiban, karácsonkor megjö a' hideg; Franklin alapítá Amerika' jólétét; Lajos jó természetű fiú.

3-or) Hogy a' birtoknevek előtt is kimarad, p. o. könyveit eladta, iskoláját félbeszakasztotta.

4-er) Ezen kérdező névmások előtt is elhagyatik: ki? kicsoda? mi? micsoda? kik? mik? p. o. Mi az? óra, könyv; ki az? egy ember.

MÁSODIK FEJEZET.

N e v e k.

Mi a' név általában?

Általában név az, a' mi 1-ör) tárgyat, az az: személyt vagy dolgot jelent, mint: Árpád, Hunyadi, Pest, hegy, 's a' t.

2-or) Mi a' tárgynak tulajdonságát, vagy milyenségét jelenti, mint: hosszú, nagy, szép; — vagy mennyiségét; p. o. kettő, három, négy.

Hányféle a' név?

A' név kétféle: 1-ör) *Főnév*, mellyben foglaltatik a' Tulajdonév és Köznév. 2-or) *Melléknév* a' Számménnel.

ELSŐ CZIKKELY.

Főnév.

Mi a' főnév?

A' főnév az, melly magát a' tárgyat, azaz: a' személyt és dolgot jelenti, 's úgy szólva megnevezi, p. o. föld, nap, ember.

Hányféle a' főnév?

A' főnév többféle: 1-ör) *Tulajdonnév*, melly kétféle: a.) személyi tulajdonnév, mint: Atilla, Luther, Socrates, Mózes, b.) dologi tulajdonnév, mint: Budapest, Párizs, Duna, Magyarország.

2-or) *Köznév*, ez ismét kétféle: a.) személyi köznév, mint: János, Mihály, Lajos, asszony, ember, lány, férfiú, 's a' t. b.) dologi köznév, mint: ország, nemzet, hely, fa, test, 's a' t.

3-or) *Képzeletnév*, melly érzékeinkre nem ható, következőleg csak képzett dolgot jelent; p. o. remény, jog, erény, lélek, szabadság, hatalom, 's a' t.

4-er) A' nevek vagy gyöknevek, mint: fül, száj, láb, has, bőr, ég, tűz 's a' t. vagy származottak, mint: pap-ság, vad-ász, ifju-ság; vagy gyűjtőnevek, mellyek a' hasonnemű tárgyakat, mint egységet, öszszeleg jelentik, p. o. gabona, sereg, katonaság, nemzet. 's a' t.

Melly képzőkkel képezhetni főneveket, 's honnét?

A' következőkkel;

1-ör) Főnevekből, mint: *ság, ség, pap-ság, ember-ség.*

ály, ély: lap-ály, szesz-ély; *ász, ész*, vad-ász, kert-ész,

asz, esz: szak-asz, rek-esz; *ány, ény*: lap-ány, lep-ény.

mány, tok-mány; — *ék*: táj-ék, árny-ék.

csa, cse: tó-csa, vér-cse; *ka, ke*: madár-ka, tö-ke.

nok, nek: pohárnok, fegyver-nek; *né, szabó-né.*

tyu, tyü: sarkan-tyú, kez-tyü; *vány, hál-vány.*

2-szor) Melléknevekből, mint: *lék, apró-lék.*

ság, ség, mint: tudatlan-ság, kevély-ség.

3-or) Igékből, mint: *alom, elem*, p. o. jut-alom, kér-elem.

ál, él: hal-ál, köt-él, *ály, ély*: oszt-ály, vesz-ély.

ány, ény: vág-ány, köt-ény; *ús, és*, ír-ás, néz-és.

at, et: gondol-at, néz-et; *csó, cső*: hág-csó, lép-cső.

alék, elék: told-alék, főz-elék, *ék*: fest-ék.

ság, ség: imád-ság, segít-ség. 's a' t.

Miként módosulnak a' nevek?

Hogy a' nevek által gondolatíntkat érthetőleg kifejezhessük, bizonyos ragoknak hozzájuk tétele által módosítjuk, melly ragok a' következő példában láthatók, 's névhatározóknak neveztetnek:

H e l y r a g o k.

Mélyhangok.

Magoshangok.

Beható ház-ba

kert-be

Marasztaló ház-ban

kert-ben

Kiható ház-ból

kert-ből

Közelítő ház-hoz

kert-hez v. kert-höz

Határvető ház-ig

kert-ig

Felható ház-ra

kert-re

Állapító ház-on

kert-en, hangzó után *n*

Leható ház-ról

kert-ről

Távolító ház-tól

kert-től

Veszteglő ház-nál

kert-nél

Különféle ragok.

Független birtokos	ház-é	kert-é
Mással álló birtokos	ház-nak	kert-nek
Tulajdonító	ház-nak	kert-nek
Szenvedő	ház-at — t	kert-et — t
Okadó	ház-ért	kert-ért
Segítő	ház-zal — val	kert-tel — vel
Fordító	ház-zá — vá	kert-té — vé
Mutató	ház-ül	kert-ül
Többes szám	ház-ak	kert-ek

hangzó után k.

MÁSODIK CZIKKELY.

Melléknév.

Mi a' melléknév, 's hányféle?

Melléknév az, mi a' tárgynak tulajdonságát, vagy minemiségét jelenti, vagy pedig a' tárgyak' mennyiségét, számát, határozza meg. A' melléknév' tulajdonságával bírván a' részesülők, és számnevek is, tehát háromféle melléknevet állithatni. 1-ör) A' *tulajdonképi melléknév*, mint: nehéz, nagy, fehér 's a' t. 2-or) *Számnév*, mint: négy, öt, tiz, 's a' t. 3-or) *Részesülő*, például: vérző, érző, tanult, adott, halandó, leendő 's a' t.

A.) *Tulajdonképi melléknév.*

Mit kell tudnunk a' melléknévről?

A' melléknévről azt kell tudnunk, hogy e' két különös fő tulajdonsága van:

1-ör) A' *főnév* előtt, hol többnyire állni szokott, nem változik, például: jó gyermek, jó gyermekek, jó gyermeknek, 's a' t. — ha a' főnév után vagy magánosan név helyett áll: éppen úgy módosulhat ragok által, mint főlebb a' főnév-nél láttuk, példák: nagy, nagy-ok, nagy-nak, nagy-ok nál, nagy-ért, 's a' t.

2-or) Két hasonló lépcsőt vesz föl; az első lépcső: *abb, obb, ebb, bb*, képzőkkel alakúl, a' második pedig *leg* részecskével, példák:

nagy, nagy-obb, leg-nagy-obb, zöld, zöld-ebb, leg-zöld-ebb
vad, vad-abb, leg-vad-abb, erős, erős-ebb, leg-erős-ebb
barna, barná-bb, leg-barná-bb. görbe, görbé-bb, leg-görbé-bb.
Minő képzőkkel, 's honnét képezhetni mellékneveket?

A' következő képzőkkel:

1-ör) Főnevekből:

os, as, es, ös, s: agyag-os, has-as, fény-es, köd-ös, erő-s.
i, nyi: buda-i, föld-i, öl-nyi, láb-nyi, arasz-nyi.
só, ső, ú, ü: al-só, vég-ső, méltóság-ú, tehetség-ü.
talan, telen: haszon-talan, erkölcs-telen.
tlan, tlen: anyá-tlan, idő-tlen:

2-or) Melléknevekből:

es, s: zöld-es, kék-es, sárga-s, feketé-s.
dad, ded: hosszú-dad, kerek-ded, kis-ded.
ka, ke: kondor-ka, szegény-ke.
talan, telen: boldog-talan, szerény-telen.

3-or) Igékből.

atlan, etlen: vár-atlan, enged-etlen.
ánk, énk: nyál-ánk, nyul-ánk, fél-énk.
ékony, ékeny: hajl-ékony, fél-ékeny, porlad-ékony.

B.) Számnév.

Mi a' számnév, és hányféle?

A' számnév a' tárgyak' mennyiségét jelenti, 's többféle;

1-ör) *Sarkszám*, melly a' dolog' mennyiségét e' kérdésekre: *hány? mennyi?* jelenti; mint: egy, kettő, három, négy, öt, hat, hét, nyolcz, kilencz, tíz; — a' többiek (*húsz, harmincz-at* kivéve) egész százig mind ezekből származnak, részint összetétel által, mint: tizen-egy, tizen-kettő, huszon-egy, harmincz-három s a' t. részint *van*, és *ven* ragokkal, például: negy-ven, öt-ven, hat-ven, sa't. — A' sarkszámoknak következő két főtulajdonságuk van: a.) Az utánok következő nevet mindenkor egyes

számba kívánják, p. o. két hét, tíz öl, húsz mértföld, ötven év, b.) Nincs többes számuk.

2-or) *Rendszám*, mely a' tárgyak' egymásutáni következtetését jelenti e' kérdésre: *hányadik?* kettődik, háromodik, vagy harmadik, ötödik 's a' t.

3-or) *Sokszorozó számok*, melyek szaporodást, sokasodást jelentenek e' kérdésre: *hányos, hányszoros?* egyes, kettős, tizes, kétszeres, ötös, ötszörös. Az *as, es, ös*, végzetűek főnevek gyanánt is szolgálnak pénzdarabok' jelentésére, például: ötös, hetes, tizes, huszas.

4-er) *Különböző számok*, melyek a' tárgyak' különfeleségét jelentik e' kérdésre: *hányféle?* p. o. ötféle, tízféle, huszféle, százféle.

5-ör) *Osztó számok*, melyek a' tárgyak' felosztását jelentik e' kérdésekre: *hányadrész? hányanként?* harmad-rész, hármanként, negyed-rész, négyenként, s a' t. Ide a' számnevekhez tartoznak a' következő melléknévek is: sok, kevés, néhány, temérdek, számtalan, elég, — ezek is egyesbe kívánják a' rájuk következő neveket, például: sok ember van ott, kevés ifjú tud gondolkodni. s a' t.

C.) *Részesülő.*

Mi a' részesülő és hányféle?

A' részesülő olly tulajdonságú melléknév, hogy időt, cselekvést és személyt egy szóban jelent. Időre nézve háromféle, 's mindig az igeörzsöktől származik. Példaul:

1-ör) *Jelen részesülő*: vár-ó, érz-ő, cseveg-ő, hajl-ó.

2-or) *Múlt részesülő*: olvas-ott, tanul-t, rom-l-ott, nyug-ott, sért-ett.

3-or) *Jövő részesülő*: kel-endő, hajl-andó, dicsér-endő, jár-andó. 's a' t.

Mi rokonsága van a' részesülőnek a' melléknévvél?

Az, hogy 1-ör) A' részesülő és a' főnév előtt változatlanul áll a' tárgynak tulajdonságát jelentvén, mint a' melléknév, p. o. érző szív, érző szívet, érző szíveket; a' váró

lány, a' csevegő gyermek, a' tanult ifjú, a' nyugott lelkiismeret, a' sértett kebel, a' járandó fizetés, a' hajlandó ember, dicsérendő tulajdonság 's a' t.

2-or) hogy a' hasonlítási lépcsőket némelyek fölveszik: például: érző-bb legérező-bb, tanult-abb, leg-nyugott-abb, kelendő-bb, leg-kelendő-bb, hajlandó-bb, leg-hajlandó-bb.

HARMADIK FEJEZET.

Névmás.

Mi a' névmás?

A' névmás, mely névpótlónak is neveztetik, olly beszédrész, mely a' nevek helyett szokott tétetni, hogy azok ismétlését elkerüljük; mert p. o. ha így írnök a' nevet, mindig ismételve, igen kellemetlen volna: Tanító nem szeretlek gyermekeket, mert gyermekek nem vagytok szorgalmatosok, sokszor buzdítottalak tanító arra, hogy iparkodjatok, de gyermekek nem ügyeltetek az tanító szavaimra.

Hányféle a' névmás?

A' névmás többféle: 1-ör) *Személyes névmások*: én, te, ő, mi, ti ők.

2-or) *Visszaható névmások*: magam, magad, maga, magunk, magatok, magok.

3-or) *Mutató névmások*: az, ez, amaz, emez, ugyanaz, ugyanez.

4-er) *Kérdő névmások*: ki? kicsoda? személyekről csak magánosan; *mi? micsoda?* csak dologról 's mind magánosan mind társilag használtatik. — A' többi kérdő névmások következők: *mellyik? millyen?* micsodás? minémü? minő? mi-féle? hány? hányféle? mennyiféle?

5-ör) *Kötnévmás*, mely azért mondatik kötnévmásnak, mivel kétmondást köt össze, 's ez: *ki*, személyről, *melly* személytelen tárgyakat jelel, p. o. Az az ember, k it mondottál; a' cél, mellyet kitűztél,

6-or) *Határozatlan névmások*: kiki, akarki, valaki, senki, mindenki, mindnyájan, akarmellyik, valamellyik, némellyik, akarmelly, akármi, valami, semmi; olly, illy, ollyan, illyen, akarmillyen, különféle; egyik, másik, egymás, néhány, valahány, mind, annyi, ennyi.

7-er) *Birtokos névmás*, melly kétféle: a.) független, mint: enyém, teéd, övé, enyéim, teeid, övéi, miénk, tietek, övék, mieink, tieitek, övéik; b.) ragnévmás, mint: om em m, od ed d, a e ja je, aim eim im, aid eid id, ai ei; unk ünk nk, atok etek itok itek, aik eik ik.

Miként használtatik a' birtokos névmás?

Következőleg: 1-ör) a' független névmás magánosan fő név nélkül, vagy főnév után e' kérdésekre: *kié? kiéi? kiké? kikéi?* p. o. *kié ez a' könyv? enyém; kiéi ezek a' tollak? enyéim; kiké ez a' ló? miénk; kikéi ezek a' kocsik? mieink.*

2-or) A' ragnévmások a' névhöz ragadnak, p. o.

Egyes Szám.

Ház-om,	ház-od,	ház-a	könyv-em,	könyv-ed,	könyv-e
óra-m,	óra-d,	óra-ja	kefé-m,	kefé-d,	kefé-je
ház-aim,	ház-aid,	ház-ai	könyv-eim,	könyv-eid,	könyv-ei
óra-im,	óra-id,	óra-i	kefé-im,	kefé-id,	kefé-i.

Többes Szám.

ház-unk,	ház-atok,	ház-uk	könyv-ünk,	könyv-etek,	könyv-ük
óra-nk,	óra-tok,	óra-jok	kefé-nk,	kefé-tek,	kefé-jök
ház-aink,	ház-aitok,	ház-aik	könyv-eink,	könyv-eitek,	könyv-eik
óra-ink,	óra-itok,	óra-ik	kefé-ink,	kefé-itek,	kefé-ik.

Mit kell az eddig, előadott beszédrészekről tudnunk?

Azt, hogy főlebb a' 9 és 10-dik lapon a' főnév' módosulásának példája szerint, valamennyi szabályosan ragad, kivéven a' személyes névmást, p. o.

melléknév számnév részesülő névmás függetl. névm. birtoknév.

Szép	hat	író	ki	enyém	órá
Szép-nek	hat-nak	író-nak	ki-nek	enyém-nek	órá-nak
Szép-et	hat-ot	író-t	ki-t	enyém-et	órá-at
Szép-től	hat-tól	író-tól	ki-től	enyém-től	órá-tól
Szép-re	hat-ra	író-ra	ki-re	enyém-re	órá-ra
Szép-ben	hat-ban	író-ban	ki-ben	enyém-ben	órá-ban.

Mit kell még is észrevennünk a' neveket képezve és ragasztva?

A' neveket képzők és ragok által módosítván, arra kell figyelni, hogy az: *ol, om, ok, or, og, on, el, em, ek, er, eg, öm, ör, ök, öl*, végzetű két tagú szók, 's *alom, elem*, végzetű több taguak is, a' *Szenvedő, többes szám* és *birtokos név* módosításakor az utolsó szótag' hangzóját kihagyják, p. o.

Nevek : szenvedő : többes szám : birtokos név :

akol	ak-l-ot	ak-l-ok	ak-l-om
árok	ár-k-ot	ár-k-ok	ár-k-om
barom	bar-m-ot	bar-m-ok	bar-m-a
berek	ber-k-et	ber-k-ek	ber-k-ünk
czukor	czuk-r-ot	czuk-r-ok	czuk-r-a
dolog	dol-g-ot	dol-g-ok	dol-g-unk
fészek	fész-k-et	fész-k-ek	fész-k-ük
gödör	göd-r-öt	göd-r-ök	göd-r-e 's a' t.

NEGYES DIK FEJEZET.

Névhatározó.

Mi a' névhatározó, 's hányféle?

Névhatározó az, melly a' név' értelmét módosítja, 's mindig közvetlen a' név után szokott állni, honnét utóljárónak is neveztetik. Tulajdonságukra nézve nem különböznek; hanem alakukra kétfélek: 1-ör) Egytaguak, p. o. val, tol, nál, ért s a' t. mint főlebb a' nevek' módosulásánál láttuk, mellyek a' nevekkal összeragadnak.

2-or) Magánosan állók a' következők:

alatt	elé	fölé	íránt	körött	mellől
alá	előtt	fölött	kivül	körül	mellett
alól	elől	gyanánt	közé	megé	miatt
belé	ellen	hegyé	között	megett	óta
belül	felé	hegyett	közüil	megöl	után
belől	felől	helyett	köré	mellé	végett.

Miként változnak e' névhatározók?

Mind ezen névhatározók (az *óta*-t kivévén) felveszik az egybirtoku személyragokat, például:

alatt-am	alá-m	fölé-m	kivül-em	után-am
alatt-ad	alá-d	fölé-d	kivül-ed	után-ad
alatt-a	alá-ja	fölé-je	kivül-e	után-a
alatt-unk	alá-nk	fölé-nk	kivül-ünk	után-unk
alatt-atok	alá-tok	fölé-tek	kivül-etek	után-atok
alatt-uk	alá-jok	fölé-jök	kivül-ük	után-uk, s a' t.

ÖTÖDIK FEJEZET.

I g é k.

Mi az ige?

Az ige olly beszédrész, melly létet, vagy cselekvést, vagy szenvedést jelent, 's mellynek módjai és idői, az az: minden egyéb beszédrészekről különböző tulajdonságai vannak; számi, és személyi tulajdonsága a' nevekkal, és névmásokkal is közös, p. o. irok, írjon, irtunk, írnék 's a' t.

Hányféle az ige?

Az igének több faja van ugyan, de most csak főneveit adjuk, ugyan is;

1-ör) A' szabályos, vagy rendkövető igék.

2-or) A' rendhagyók, vagy nem tiszta szabályosak.

3-or) A' személyetlenek.

EL S Ö C Z I K K E L Y.

Szabályos igék.

Mel melyek a' szabályos igék és hányfélék?

A' szabályos igék azok, mel melyeknek ragasztatása bizonyos rend szerint történik, 's attól sem módra, sem időre nézve el nem távoznak, 's ezek: 1-ör) *Cselekvő*, vagy művelő, 2-ör) *Szenvedő*, 3-ör) *Közép* igéknek neveztetnek.

A) *Cselekvő* igék.

Hányfélék a' cselekvő igék?

A' cselekvő igék, mel melyek tárgyas igéknek is neveztetnek, háromfélék: 1-ör) Minden cselekvő igét *úthatonak* mondunk, ha a' cselekvés nem magára a' cselekvőre, hanem más tőle különböző tárgyra vitetik, p. o. én szeretem a' könyveket, ő ezt a' fiút tanítja.

2-ör) Az ige *visszahatonak* mondatik, ha a' cselekvés magára a' cselekvőre hat vissza, mint: ő csak magát szereti, jól viseld magadat.

3-ör) Ha az alapszó alatt értetett személy nem maga cselekszik, hanem közvetve más által cselekedtet, *miveltetőnek* neveztetik, p. o. fiait jól nevelteti, kinek vetette azokat a' könyveket.

B) *Szenvedő* igék.

Mi a' szenvedő ige, 's honnét képeztetik?

A' szenvedő ige nem egyéb, mint átváltozott cselekvő, az az: a' mi a' cselekvő igés mondasban tárgy volt, az, alapszóvá, vagy cselekvővé lészen: p. o. a' nevendéket szereti a' nevelő, ez cselekvő mondas; következőleg szenvedő értelmű lesz: a' nevendék szerettetik a' nevelőtől. A' szenvedő ige, a' cselekvőtől képeztetik az egytagú igékből *atik*, *etik*, a' több taguaktól *tatik* *tetik* képzőkkel, p. o. vár-atik, sért-etik, ajánl-tatik, nevel-tetik.

C.) Középigék.

Hányfélék a' középigék.

A' középigék, melyek tárgyatlanoknak is helyesen nevezethetnek, alakukra nézve kétfélék: t. i. *ik-esek*, mint: dolgoz-ik, gondolkod-ik, és *iktelenek*, mint: jár, függ, vigyáz.

— Értelmökre nézve háromfélék: 1-ör) *Cselekvő középigék*, melyeknek cselekvő értelmük van ugyan, de cselekvésük külső tárgyra nem terjed, p. o. gondolkodik, morog, fut, fürdik.

2-ör) *Szenvedő középigék*, melyek az alapszónak mintegy belső szenvedését jelentik, mint: sinlódik, irtózik, aggódik.

3-ör) *Állapot, vagy létigék*, melyek sem cselekvést, sem szenvedést nem jelentenek; hanem létmódot, létezést, mint: áll, fekszik, alszik, létezik, van.

Miő képzőkkel, és milly beszédrészekből képezhetni e' három nemét az igéknek, 's egyéb fajait?

I. Cselekvő igék képeztetnek:

1-ör) Főnevekbül: a) *ol, el, al*, képzőkkel, mint: gond-ol, ügy-el, szag-ol, tűz-el, vas-al, sa't. b) *ász, ész* képzőkkel, mint: vad-ász, hal-ász, eger-ész. c) *oz az ez z* képzőkkel, mint: bot-oz, kötel-ez, oltal-m-az, arany-oz, szeg-ez, d) *lal, lel* képzőkkel, mint: kém-lel, fog-lal, szám-lál, hir-lel. s a' t.

2-ör) Melléknevekbül: a) *it* képzővel, mint: nagy-it, fehér-it, rut-it. b) *al, ol, el, l* képzőkkel, mint: sok-al, rosz-al, drágá-l, röst-el.

3-ör) Igékből: a) *öz* képzővel, például: önt-öz, köt-öz. b) *aszt, eszt* képzőkkel, mint: fogy-aszt, függ-eszt, ful-aszt.

II. Szenvedő igék formáltatnak:

atik, etik, ha a' szó egytagú; vagy *tatik, tetik* képzőkkel, ha a' szó többtagú, melyek vagy közvetlenül, vagy közvetve, vagy a' törzsök' végtagja' változása után függesztetnek a' cselekvő igékhez. — A' mivellető ige' képzője szinte megegyez a' szenvedőével, csak hogy a' harmadik egyes személyben *ik* nélkül, p. o. Olvasztat-ik, *szenvedő*; olvas-tat, *mivellető*; adat-ik, ad-at: én Jánostól taníttatom, *szenvedő*; én Jánost taníttatom, *mivellető*.

III. Közép igék képeztetnek:

1-ör) Melléznevekből: a) *kodik*, *ködik*, *kedik* képzőkkel, mint: gondos-kodik, dühös-ködik, kedves-kedik, b) *ul*, *ül*, képzővel, például: bús-ül, jobb-ül, kék-ül. c) *odik*, *edik* képzőkkel, mint: piros-odik, keskeny-edik, erős-ödik, bátor-odik. d) *szik* képzővel, mint: öreg-szik, részeg-szik, meleg-szik. 's a' t.

2-or) Főnevekből: a) *ad*, *ed* képzővel, mint: ár-ad, szél-ed; b) *odik*, *edik* képzőkkel, mint: alkony-odik, kerek-edik; c.) *kozik*, *kezik* képzőkkel, mint: barát-kozik, tanács-kozik, szövet-kezik, fegyver-kezik; d) *zik* képzővel, például: mag-zik, virág-zik, hab-zik; e.) *lik* képzővel, mint: hajnal-lik, dög-lik, villám-lik s a' t.

3-or) Igékből: a) *kodik*, *ködik*, *kedik* képzőkkel, mint: gondol-kodik, öltöz-ik, öltöz-ködik, nyala-kodik, nevel-kedik; b) *og*, *ög*, *eg*, képzőkkel, mint: füstöl-ög, gőzöl-ög, teker-eg; c) *ozik*, *ezik*, képzőkkel, mint: akad-ozik, oszt-ozik, reped-ezik, mulat-ozik, s. a' t.

IV. Egyéb e' három ige-osztálynak valamelyikéhez tartozó igefajok:

1-ör) Tehető ige: *hat*, *het* képzővel, mint: ír-hat, néz-het, biz-ik, bizhat-ik.

2-or) Gyakorló ige: *gat*, *get*, *gál*, *gél*, *kál*, *dos*, *des*, képzőkkel, mint: olvas-gat, vere-get, szalad-gál, néz-gél, ír-kál, csap-dos, csip-des, s a' t.

3-or) *Ismétlő igék*: be-be-tekint, kiki-fut, lele-megy s a' t.
Mit kell az igékről megjegyeznünk megosztásukra nézve?

1-ör) hogy három ragasztási formájuk van, t. i. *határozatlan*, *határozott*, és *szenvedő-ikes*, melyek szerint ragaszthatni minden igenemet.

2-or) Minden igének négy módja van: jelentő, köt-parancsoló, ohajtó, és határozatlan.

3-or) Minden mód 's idő az egyes szám' harmadik személyétől képeztetik, 's származik.

Melly formák szerint ragasztatnak az igék?

A' következő három forma szerint:

Határozatlan. Határozott. Szenvedő vagy íkes.

Jelentő mód.

Jelen idő.

vár (lak)	vár-om	vár-atom
vár-ok	vár-od	vár-atol
vár-sz	vár-ja	vár-atik
vár-unk	vár-juk	vár-atunk
vár-tok	vár-játok	vár-attok
vár-nak.	vár-ják	vár-atnak
kér (lek)	kér-em	nevel-kedem
kér-ek	kér-ed	nevel-kedel
kér-sz	kér-i	nevel-kedik
kér-ünk	kér-jük	nevel-kediünk
kér-tek	kér-itek	nevel-kedtek
kér-nek	kér-ik	nevel-kednek.

Félmúlt idő.

vár-ék	vár-ám	vár-atám
vár-ál	vár-ád	vár-atál
vár-a	vár-á (lak)	vár-aték
vár-ánk	vár-ók	vár-atánk
vár-átok	vár-átok	vár-atátok
vár-ának	vár-ák.	vár-atának
kér-ék	kér-ém	nevel-kedém
kér-él	kér-éd	nevel-kedel
kér-e	kér-é (lek)	nevel-kedék
kér-énk	kér-ök	nevel-kedénk
kér-étek	kér-étek	nevel-kedétek
kér-ének	kér-ék	nevel-kedének.

Múlt idő.

vár-tam	vár-tam	vár-attam
vár-tál	vár-tad	vár-attál

vár-t	vár-ta (lak)	vár-atott
vár-tunk	vár-tuk	vár-attunk
vár-tatok	vár-tátok	vár-attatok
vár-tak	vár-ták.	vár-attak
kér-tem	kér-tem	nevel-kedtem
kér-tél	kér-ted	nevel-kedté
kér-t	kér-te (lek)	nevel-kedett
kér-tünk	kér-tük	nevel-kedtünk
kér-tetek	kér-tétek	nevel-kedtetek
kér-tek	kér-ték	nevel-kedtek.

Bégen múlt idő.

vár-tam	volt	vár-tam	volt	vár-attam	volt
vár-tál	—	vár-tad	—	vár-attál	—
vár-t	—	vár-ta	—	vár-atott	—
vár-tunk	—	vár-tuk	—	vár-attunk	—
vár-tatok	—	vár-tátok	—	vár-attatok	—
vár-tak	—	vár-ták	—	vár-attak	—
kér-tem	—	kér-tem	—	nevel-kedtem.	—
's a' t.		's a' t.		's a' t.	

Jövő idő.

vár-andok	vár-andom	vár-atandom
vár-andasz	vár-andod	vár-atandol
vár-and (lak)	vár-andja	vár-atandik
vár-andunk	vár-andjuk	vár-atandunk
vár-andatok	vár-andjátok	vár-atandotok
vár-andanak	vár-andják	vár-atandanak
kér-ende	kér-endem	nevel-kedendem
kér-endes	kér-ended	nevel-kedendel
kér-end (lek)	kér-endi	nevel-kedendik
kér-endünk	kér-endjük	nevel-kedendünk
kér-endetek	kér-enditek	nevel-kedendetek
kér-endenek	kér-endik	nevel-kedendenek

Köt 's parancsoló mód.

Jelen 's jövő idő.

vár-jak	vár-jam	vár-assam
vár-j	vár-jad, v. vár-d	vár-assál
vár-jon	vár-ja (lak)	vár-assék
vár-junk	vár-juk	vár-assunk
vár-jatok	vár-játok	vár-assatok
vár-janak	vár-ják	vár-assanak
kér-jek	kér-jem	nevel-kedjem
kér-j	kér-jed, v. kér-d	nevel-kedjél
kér-jen	kér-je (lek)	nevel-kedjék
kér-jünk	kér-jük	nevel-kedjünk
kér-jetek	kér-jétek	nevel-kedjetek
kér-jenek	kér-jék	nevel-kedjenek

Ohajtó mód.

Jelen idő.

vár-nék	vár-nám	vár-atnám
vár-nál	vár-nád	vár-atnál
vár-na	vár-ná (lak)	vár-atnék
vár-nánk	vár-nék	vár-atnánk
vár-nátok	vár-nátok	vár-atnátok
vár-nának	vár-nák.	vár-atnának
kér-nék	kér-ném	nevel-kedném
kér-nél	kér-néd	nevel-kednél
kér-ne	kér-né (lek)	nevel-kednék
kér-nénk	kér-nők	nevel-kednénk
kér-nétek	kér-nétek	nevel-kednétek
kér-nének.	kér-nék.	nevel-kednének.

Múlt idő.

vár-tam volna	vár-tam volna	vár-attam volna
vár-tál —	vár-tad —	vár-attál —
vár-t —	vár-ta (lak) —	vár-atott 's a' t.

Jö v ő i d ő.

vár-andanék	vár-andanám	vár-atandanám
vár-andanál	vár-andanád	vár-atandanál
vár-andana	vár-andaná (lak)	vár-atandanék
vár-andanánk	vár-andanók	vár-atandanánk
vár-andanátok	vár-andanátok	vár-atandanátok
vár-andanának	vár-andanák	vár-atandanának.
kér-endenék	kér-endeném	nevel-kedendeném
kér-endenél	kér-endenéd	nevel-kedendenél
kér-endene	kér-endené (lek)	nevel-kedendenék
kér-endenénk	kér-endenők	nevel-kedendenénk
kér-endenétek	kér endenétek	nevel-kedendenétek
kér-endenének	kér-endenék.	nevel-kedendenének

Határozatlan mód.

Személytelen.

vár-ni	vár-ni	vár-atni
kér-ni	kér-ni	nevel-kedni

Személyes rugokkal.

vár-nom	kell	kér-nem	kell	vár-atnom	kell
vár-nod	—	kér-ned	—	vár-atnod	—
vár-nia	—	kér-nie	—	vár-atnia	—
vár-nunk	—	kér-nünk	—	vár-atnunk	—
vár-notok	—	kér-netek	—	vár-atnotok	—
vár-niok	—	kér-niök	—	vár-atniok	—

Állapot jegyző.

vár-ván,	vár-va	vár-atván	vár-atva
kér-vén,	kér-ve	nevel-kedvén	nevel-kedve

Rész es őr.

<i>Jelen :</i>	vár-ó,	kér-ő	vár-ató,	nevel-kedő
<i>Múlt :</i>	vár-t,	kér-t	vár-atott,	nevel-kedett
<i>Jövő :</i>	vár-andó,	kér-endő	vár-atandó,	nevel-kedendő.

Mikor tétetik az ige határozott formába?

Az ige határozott formába tétetik:

1-ör) Akár személyi, akár dologi tulajdonnév' szenvedő esetével, p. o. Amerikát óhajtom látni, Budapestet rajzolja, Franklint követi.

2-or) Valahányszor a' köznevet névmutató előzi meg, mint: az Istent káromolja; a' dolgot kerüli; az ujságot olvassák. 's a' t.

3-or) A' birtokos név' szenvedő esetével, p. o. hazáját gyalázza, szorgalmadat bámulom, könnyelműségüket kárhoztatom. 's a' t.

4-er) Ezen névmások előtt v. után: *őt, őket, azt, amazt, ezt, emezt, magamat, magadat, magát, magunkat, magatokat, magukat, mindnyájokat, egymást*; sőt ha e' mutató névmások: *azt, ezt* csak alattomban értetnek is, p. o. majd tudósítom őket; szégyenli magát; azt hallom, hogy elutazott; gondolom (azt) mért nem jö hozzánk 's a' t.

5-ör) Az *ikkal* végződő nevek' szenvedő esetével, mint: a' jobbikat neked adom, a' rozsbabbikat megtartom, a' harmadikat elvesztették 's a' t.

Minémü észrevételek szükségesek még, hogy minden igt helyesen ragaszthassunk?

A' következők:

1-ör) Ha a' gyökige magánhangzón, kivált *ó ő i ú-n* végződik, olly képzők, vagy ragok előtt, mellyek szinte hangzón kezdődnek, *v* közbetételt kíván, p. o. *ró, ro-v-ok; szó, szö-v-ünk; hi, hi-v-ám.*

2-or) Ha a' gyökige *s sz z* betükön végződik: *a)* a' második személy a' jelentő mód' jelen idejében *ol el öl* ragot kíván, mint: olvas-ol, vadász-ol, öntöz-öl, keres-el; *b)* a' *j* betükön kezdődő személyragoknak ezen említett betűje ugyan azon betűkre változik, p. o. ás-sa, öntöz-ze, vadász-szunk 's a' t.

3-or) A' *t* vagy *ét*, 's általában *két* mássalhangzón végződő ige a' hozzá-járuló *képző* vagy *rag* előtt, *a e* vagy *ot öt*

et közbetételt kíván, p. o. *vet*, *vet-et-tem*; *hasít*, *hasít-ot-tam*; *dönt*, *dönt-e-sz*, *dönt-e-ni*; *önt-end-e-sz*, *tart-a-nék*, 's a' t.

4-er) Olly magos hangú igék, mellyeknek végtagjában *ö ö ü ű* betük' valamelyike található, mint: *tör*, *ül*, *öl*, *füs-töl*, *öntöz*, *örül*; *ek*, *em*, *ed*, *tek* ragok helyett, *ök*, *öm*, *öd*, *tök* ragokat vesznek fel, p. o. *tör-ök*, *ül-ök*, *ül-tök*, *örül-tök* 's a' t.

5-ör) Ha az igetörzsök *t-n* végződik 's a' *t* előtt vagy hosszú magánhangzó, vagy mássalhangzó található, a' parancsoló módban a' *j*, *s* -re változik, mint: *ért-s*, *tart-s*, *vét-s*, 's a' t. ha pedig nincs előtte hosszú magánhangzó, vagy mássalhangzó, a' *t*, *ss*-re változik, p. o. *vet*, *ve-ss*, *üt*, *ü-ss*, *fut*, *fuss* 's a' t.

MÁSODIK CZIKKELÝ.

Rendhagyó igék.

Mellyek a' rendhagyó igék?

Mind rendhagyó igék azok, mellyek a' fölebb előadott szabályos igék' ragasztatásától némileg eltávoznak. Azonban a' rendhagyó igéknek szabálytalansága nem a' hozzájuk toldandó ragok' rendtelenségében — mert a' ragok (egy pár igeéit kivéve) mindig ugyan azok —, hanem a' törzsökige' utolsó betűjének elváltozásában, néha kihagyásában áll, p. o. *vesz*, *vet-tem*, *ver-ék*, *ven-ni*; *tesz*, *ter-ém*, *tet-tem*; *eszik*, *et-tem*, *e-endem*; *iszik*, *i-vó*. 's a' t.

Miként ragadnak a' rendhagyó igék?

A' rendhagyó igéket egyenkint ragasztani hoszadalmas lenne, elég leszen csak azon időket kitenni, mellyekben az igetörzsök' betűje elváltozik, t. i. a' rendtelenség történik. A' rendhagyó igék betűrendben így következnek, 's mellyek' törzsökének elváltozandó, vagy kimaradó része, a' gyöktől vonás által különböztetik el, 's a' helyette teendő rag követi, p. o.

törzsök, félmult, mult, jövő, ohajtó mód, jelenrész.

alu-szik	-vám	-dtam	-vandom	-dnám	vó
beteg-szik	-edém	-edtem	-edendem	-edném	-edő
cselek-szik	-vém	-edtem	-edendem	-edném	-edő, -vő
dicsek-szik	-vém, edém	-edtem	-edendem	-edném	-edő, -vő
eskü-szik	-vém	-dtem	-dendem	-dném	-dő, -vő
e-szik	-vém	-ttem	-endem	-nném	-vő
fek-szik	-vém	-üdtem	-vendem	-üdném	-vő
harag-szik	-udám	-udtam	-udandom	-udnám	-uvó
hideg-szik	-edém	-edett	-edendem	-edném	-edő
hi-sz	-vék	-ttem	-endek	-nnék	-vő
i-szik	-vám	-ttam	-andom	-nnám	-vó
le-sz	-vék, lön	-ttem	-endek	-nnék	-vő
meleg-szik	-edém	-edtem	-edendem	-edném	-edő
me-gy	-nék	-ntem	-nendek	-nnék	-nő
menek-szik	-vém	-edtem	-vendem	-edném	-edő, vő
nevek-szik	-edém	-edtem	-edendem	-edném	-edő
részeg-szik	-edém	-edtem	-edendem	-edném	-edő
nyug-szik	-vám	-odtam	-vandom	-odnám	-vó
öreg-szik	-edém	-edtem	-edendem	-edném	-edő
te-sz	-vék-tön	-ttem	-endek	-nnék	-vő
veszek-szik	-edém	-edtem	-edendem	-edném	-vő, edő
ve-sz	-vék-vön	-ttem	-endek	-nnék	-vő
vi-sz	-vék	-ttem	-endek	-nnék	-vő

Jelentő mód.

Miként ragad a' van ige?

Következőleg:

<i>Jelen idő.</i>	<i>félmult idő.</i>	<i>mult idő.</i>
vagyok	valék	voltam
vagy	valál	voltál
van	vala	volt
vagyunk	valánk	voltunk
vagytok	valátok	voltatok
vagynak	valának	voltak

Kivánó mód.

Jelen idő.

volnék
volnál
volna
volnánk
volnátok
volnának

Múlt idő.

voltam volna
voltál —
volt —
voltunk —
voltatok —
voltak —

(*Jövendő idő, köt 's parancsoló mód hibázik.*)

Részesülők: *jelen*: való; *múlt*: volt

HARMADIK CZIKKELY.

Személytelen igék

Mi a' személytelen ige, 's mellyek azok?

Személytelen igéknek azokat mondjuk, mellyek nem minden személyben, hanem csak az egyes szám' harmadik személyében használatnak. Egyébiránt egészen szabályosan ragadnak mint a' rendes igék' harmadik személye, p. o. Jelentő mód, jelen idő: *esik*, félmult idő: *esék*; jövő: *esendik*. Kapcsoló: *essék*. Kivánó mód: *esnék*, múlt idő: *esett volna*, 's így minden személytelen ige, mellyek a' következők:

esik	hajnallik	kitetszik	tetszik
estvéledik	hallatszik	látszik	történik
fáj	illik	lehet	van
havazik	izlik	megesik	villámlik
harmatozik	kell	nincs	

Miként ragadnak a' van, nincs és sincs igék?

Következőleg:

Jelentő mód.

Jelen idő.

nekem van tollam
neked — tollad
neki — tolla

nekem nincs tollam
neked — tollad
neki — tolla

nekem sincs
neked —
neki —

nekem vannak tollaim	nekem nincsenek tollaim	nekem sincsenek
neked — tollaid	neked — tollaid	neked —
neki — tollai	neki — tollai	neki —
nekünk van tollunk	nekünk nincs tollunk	nekünk sincs
nektek — tollatok	nektek — tollatok	nektek —
nekik — tolluk	nekik — tolluk	nekik —
nekünk vannak tollaink	nekünk nincsenek tollaink	nekünk sincsenek
nektek — tollaitok	nektek — tollaitok	nektek —
nekik — tollaik	nekik — tollaik	nekik —

Félmúlt idő.

nekem vala tollam	nekem nem vala tollam	nekem sem vala
nekem valának tollaim	nekem nem valának tollaim	nekem sem valának
's a' t.	's a' t.	's a' t.

Múlt idő.

nekem volt tollam	nekem nem volt tollam	nekem sem vala
nekem voltak tollaim	nekem nem voltak tollaim	nekem — voltak

Jövő idő.

nekem leend tollam	nekem nem leend tollam	nekem sem leend
nekem leendenek tollaim	nekem — leendenek tollaim	nekem — leendenek

Köt 's parancsoló mód.

nekem legyen tollam	nekem ne legyen tollam	nekem se legyen
nekem legyenek tollaim	nekem ne legyenek tollaim	nekem — legyenek
's a' t.	's a' t.	's a' t.

Ohajtó mód.

Jelen idő.

nekem volna tollam	nekem nem volna tollam	nekem sem volna
nekem volnának tollaim,	nekem nem volnának tollaim,	nekem — volnának
's a' t.	's a' t.	's a' t.

Múlt idő.

nekem volt volna tollam	nekem nem volt volna tollam,	nekem sem volt v.
nekem voltak — tollaim,	nekem — voltak — tollaim,	nekem — voltak
's a' t.	's a' t.	's a' t.

Jövő idő.

nekem leendene tollam	nekem nem leendene tollam	nekem sem leendene
nekem leendenének tollaim,	nekem — leendenének tollaim	nekem — leende-
's a' t.	's a' t.	nének 's a' t.

Miként ragad 's használtatik a' kell ige?

Következőleg :

Jelentő mód.

Jelen idő.

nekem irnom kell	nekem pénz kell
neked irnod —	neked pénz —
neki irnia —	neki pénz —
nekünk irnunk —	nekem könyvek kellenek
nektek irnotok —	neked könyvek — 's a' t.

Felmult idő.

nekem irnom kelle	nekem pénz kelle
nekünk irnunk kelle	nekem könyvek kellenek 's a' t.

Mult idő.

nekem irnom kellett	nekem pénz kellett
nekünk irnunk kellett	nekem könyvek kellettek 's a' t.

Jövő idő.

nekem irnom kellend	nekem pénz kellend
nekünk irnunk kellend	nekem könyvek kellendenek
's a' t.	's a' t.

Köt 's parancsoló mód.

nekem irnom kelljen	nekem pénz kelljen
nekünk irnunk kelljen	nekem könyvek kelljenek

Ohajtó mód.

Jelen idő.

nekem irnom kellene	nekem pénz kellene
nekünk irnunk — 's a' t.	nekem könyvek kellenének 's a' t.

Mult idő.

nekem irnom kellett volna	nekem pénz kellett volna
nekünk irnunk — — 's a' t.	nekem könyvek kellettek v. 's a' t.

J ö v ő.

nekem irnom kellendene	nekem pénz kellendene
nekünk irnunk kellendene	nekem könyvek kellendenének

HATODIK FEJEZET.

Igehatározók.

Mik az igehatározók 's hányfélék?

Az igehatározók olly szók, mellyek a' cselekedet' módját, milyenségét és idejét határozzák meg. Eredeteikre nézve, vagy gyökszavak, mint: *ma, már, itt, ott, még, rég*; vagy származékok, mint: *sokszor, magyarul, nagyon* 's a' t. Értelmükre nézve többfélék, minthogy a' cselekvésnek sokféle körülményét jelentik. — Az ige határozók tehát 1-ör) Módot jelentők, 2-ör) időt, 3-ör) helyet; 4-er) másféle körülmény jelentők.

Hogyan származnak az igehatározók, 's milly beszédrészekből?

A' következő módon:

1-ör) Főnevekből ezen képzők által: *kor, anként, enként, antan, enten, ast, est, int, ül*; p. o. tavasz-kor, ősz-kor, húsvét-kor, ház-anként, fej-enként, oldal-ast, öröm-est, rész-int, ember-ül.

2-ör) Melléknévekből, a) *n, an, en, on, ön* képzőkkel, mint: *vig-an, nagy-on, csup-án, szép-en*, 's a' t. b) *lag, leg*, p. o. futó-lag, kedvező-leg; c) *ül, ül*, mint: *magyar-ul, német-ül*, 's a' t. d) *szor, szer, ször*, mint: *sok-szor, öt-ször, két-szer*, 's a' t.

3-ör) Igékből: *vást, vést, va, ve* képzőkkel, mint: *foly-vást, lép-vést, fut-va, üget-ve*. 's a' t.

Mellyek a' módjelentő határozók?

A' módjelentő határozókat nagy számuk miatt előadni nem szükséges, mellyek többnyire magukban véve főnevek, p. o. erővel, hiában, szóval, okkal, móddal, szántszándékkal, átaljában, igazán, méltán, alattomban. 's a' t.

Mellyek az időt jelentők?

Ezek: *ma, most, tüstént, minap, tegnap, holnap, régen, multkor, egykor, idővel, sohasem, majd, ritkán, olykor,*

nappal, este, reggel, délben, későn, korán, éjjel, mindig, gyakran 's a' t.

Mellyek a' helyjelentők?

Következők: itt, ott, közel, távol, messze, alul, hátul, elül, ben, kin, kívül, mindenütt, sehol, hová, merre, honnét, valahova, meddig, jobbról, innét, fölfelé, lefelé, másutt, lent, fent. 's a' t.

Mellyek a' többi 's különféle körülményt jelentő határozók?

E' következők: a) *igenlők*: igen, bizony, valóban, igazán, igenis, úgy, így; 's a' t. b) *tagadók*: nem, neműgy, soha, semmikép, nehezen, talán 's a' t. c) *sürgetők*: hamar, szaporán, rajta 's a' t. d) *kérdők*: hol, hova, honnan, merre, mikor, miért, mint, hogyan, hány, hányszor 's a' t.

Vannak még némelly igehatározók, melyek az igékkel elül összetételnek, de hátul elválasztva állnak, mint: *át*, *be*, *el*, *föl*, *le*, *meg*, *ki*, *öszve*, *szét*, *vissza*, p. o. *átadom*, *add át*, *beteszem*, *ne tedd be*. 's a' t.

HETEDIK FEJEZET.

Kötszó.

Mi a' kötszó, 's hányféle?

A' kötszó olly része a' beszédnek, melly által két mondat összekötünk, melly többféle:

1-ör) *Összekötők*: és, is, meg, ismét.

2-or) *Feltételűek*: ha, hogyha, hanem, hacsak, ha pedig.

3-or) *Különválasztók*: vagy — vagy, akár — akár, sem — sem.

4-er) *Ellenvetők*: de, úgyde, pedig, holott, mindazáltal, hanem, különben.

5-ör) *Megengedők*: bár, ámbár, noha, jöllehet, csakugyan, mégis.

6-or) *Ok-adók*: mivel, minthogy, azért, tehát.

7-er) *Kizárók*: se, se, sem, sem.

8-or) *Következtetők*: miután, azután, azonközben, tovább.

9-er) *Világosítók*: tudniillik, példaül, példának okáért.

10-er) *Kérdők*: hát, hátha?

A' különválasztók olly tulajdonságuaK, hogy ha egyik tétetik, a' másiknak is tétetnie kell, p. o. ámbár — még is, a' merre — arra, a' mint — úgy; alig — már; mihelyt — azonnal; minnél — annál; 's a' t. p. o. ámbár nagyon meghántott, még is meghocsátok neki; a' merre hajtják, arra megy; alig érkezett meg, már hozzá fogott; minél nagyobb a' szorgalom, annál bizonyosabb a' haszon.

NYOLCZADIK FEJEZET.

Indulatszó.

Mi az indulatszó, 's hányféle?

Az indulatszó olly része a' beszédnek, mellyel csudálkozásunkat, kívánságunkat, 's más indulatinkat szoktuk kijelenteni, melly többféle:

1-ör) *Örömjelentők*: haja, huja! huj! utczu!

2-or) *Ohajtók*: vajha! bár csak! ah! bár!

3-or) *Szánakodók*: boldogisten! ejej! kár! behkár! ugyan ugy-ë.

4-er) *Boszonkodók*: aha! ah! oh! ejnye!

5-ör) *Gúnyolók*: hiszen! bezzeg! úgy e lám!

6-or) *Csudálkozást jelentők*: beh! rendes! soha! ju! ejnye!

7-er) *Tudakozók*: hogyhogy! hogyan?

8-or) *Kétkedők*: valyon! ugyan! hohó!

9-er) *Biztatók*: nosza! rajta! nocsak!

10-er) *Némitók*: halga! csit! pszt! 's a' t.

MÁSODIK RÉSZ.

HELYESÍRÁS.

Mi a' helyesírás?

A' helyesírás azon része a' nyelvtannak, mely tanítja a' szavakat megkívántató betűkkel helyesen írni, elválasztani, a' jeleket jól alkalmazni, 's így a' származtatott, képezett, ragaszott 's egyéb beszédrészeket úgy szerkesztetni, hogy azokból értelmes mondás váljék.

Hol kell nagy betűket használni?

Nagy betűt használunk: 1-ör) Valahányszor valamit írni kezdünk. 2-or) A' versek' elején. 3-or) A' tulajdonnevekben. 4-er) A' tiszteletet, méltóságot jelentő nevekben, de csak megszólításkor. 5-ör) A' végpont után. 6-or) A' kettős pont után is, ha idegen beszéd vagy mondás következik. 7-er) A' címek' és elosztások' elején.

Hogyan kell a' jeleket elrakni?

A' beszédet értelmesítő jeleket következőleg szokás elrakni:

Hiány-jel vagy *pót-jel* (') tétetik, ha valami betű vagy szótag kimarad, p. o. a', ház', 's, öt', fiam', erkölcs' 's a' t. e' helyett: az, háznak, és, ötet, fiamnak, erkölcsnek.

Köt-jel (-) akkor tétetik, ha az összetett szókat némelly okból különöztetve akarjuk használni, vagy pedig, midőn valamelly szót a' sor' végén kénytelenek vagyunk elválasztani, p. o. a' gyalog-út rövidebb mint a' szekér-út, a' gyorsan-tanulást hamar-feledés követi.

Zár-jel () olly mondás' rekesztésére szolgál, mely szorosán véve nem tartozik a' főbb mondáshoz, de még is annak felvilágosítására szolgál, mint: hidjétek barátim (hiszen ti nem is gondolkodtok, csak hisztek) a' gondolkodás gazdagon kamatoz.

Felhozó-jel (,,) idegen mondás' közbe-iktatásának jelen-tésére használtatik, mint: soká hallgattak, végre így kezdé a' szónok: „Uraim! az idő drága, ne vesztegessük szövitá-val 's a' t.

Nyugvó, vagy gondolat-jel (—) ezt akkor használjuk, midőn az olvasót meglepni vagy figyelmeztetni akarjuk, vagy midőn a' mondások nem következnek szoros, és rendes fo-lyamban egymás után.

Hézag-jelt (— — —) tesziünk, midőn valami elhallga-tottat az olvasó' ítéletére bízunk.

Vessző (,) az értelmet kifejező rövidebb mondások után, vagy valamelly hosszabb kerékbeszéd' részei közé té-tetik, mint: csak a' nép mozditja elő sükeresen az ipart, egyes birtokosok vagy bérlők nem.

Pontos-vessző (;) olly kettős mondás közé tétetik, mellynek második része mintegy magyarázata az elsőnek, p. o. a' mi időnkben sok férfin nem éri el azon időt, mi neki a' természetből ki van mérve; mert ifjúságában kifogyasztja erejét.

Kettős-pont (:) akkor, ha valamelly idegen mondás idézte-tik mint hivatkozás; p. o. Valaki ezt állítá: a' rabság' ideje elmúlt Magyarorszáiban.

Pontot (.) tesziünk minden teljes és egymástól függet-len értelmű mondás után, és a' ki nem irt szavakhoz (p. o. u. m. t. i.) a' nép kedvelte őt. A' tudósok becsületnek tartották vele társalkodni.

Kérdő-jel (?) tétetik valami nyomozást jelentő 's kér-dező mondás után, mint: ki földözte fel Amerikát?

Felkiáltó-jel (!) használtatik olly beszéd' vagy mon-dás' végén, mellyben nagy indulat mutatkozik, p. o.

Oh vándor, ülj le bükköm' enyhelyében,

Kedvesnek sirja ez! — *Kölcsey.*

Kezdő-jel (§) használtatik kisebb felosztások' elején.

Nyomadék-jel (‘) tétetik valamely nagyobb fontosságú közbetett mondás' elején.

HARMADIK RÉSZ.

SZÓKÖTÉS.

Mi a' szókötés?

A' szókötés olly része a' nyelvtudománynak, melly ama rendszabásokat tanítja, mellyek szerint a' szóknak úgy kell öszve függesztetniök 's egymás után következniök, hogy azokból értelmes mondás alakuljon.

Hány főrésze van a' szókötésnek?

A' szókötésnek két főrésze van:

1) A' *megegyeztetés*, melly abban áll, hogy a' szók bizonyos tekintetben egymással megegyezzenek, 's hogy bizonyos és meghatározott renddel tétessenek egymás után.

2) *Vonzás*, mellynek tulajdonsága az: hogy egyik szó a' másik által bizonyos ragot vétet föl.

ELSŐ CZIKKELY.

Megegyeztetés.

Mi a' megegyeztetés?

Megegyeztetés alatt értjük a' különféle szavaknak, neveknek, főleg az igéknek 's névmásoknak számban és személyben való öszveillesztését; p. o. *én* irok, *mi* olvasunk, *ők* dolgoznak.

Mit kell különösen tudni a' megegyeztetésről?

A' következőket:

1-ör) A' név akár tulajdon, akár köznév, sőt a' melléknév is, ha főnév helyett áll, az igével számban és személyben megegyez, p. o. a' gyermek csintalankodik; az emberek szomorkodnak; a' vétekese néha lakolnak, de sokszor az ártatlanok is szenvednek; te igyekszel, ti igyekeztek 's a' t.

2-or) Ha két, három, sőt több, egy tárgyat jelentő név jő elő, csak az utolsó név ragad; p. o. szent István magyar királytól nyerték a' papok jövedelmeiket.

3-or) Ha két vagy több egyes számú név fordul elő a' mondásban kötszóval, az ige többes számba tétetik; p. o. Révai Miklós és Verseghi Ferencz egymással ellenkeztek.

4-er) Ha első, második és harmadik személyi név van a' mondásban, 's minthogy az első személy előbb való a' másodiknál, ez ismét a' harmadiknál, a' következőkre kell vigyáznunk: a) ha első és harmadik személy jő elő, az ige a' többes szám' első személyébe tétetik; p. o. én és te olvasunk, én és János elmegyünk; b) ha pedig második és harmadik személy fordul elő, akkor a' többes szám' második személyében használtatik az ige, p. o. Lajos és te sétáltak.

Mit kell tudni a' mellénevek' megegyeztetéséről?

A' mellénevek' megegyeztetéséről a' főnevekkel, ezeket kell tudnunk:

1-ör) A' tulajdonságot jelentő melléknév, ide értvén a' részesülőt is, a' név előtt változatlanul áll 's a' főnévvel sem számra, sem más módosulásra nézve nem egyez meg; p. o. szorgalmas ifjú, szorgalmas ifjúk, szorgalmas ifjúnak 's a' t. az érző szívek, a' halandó emberek, 's a' t.

2-or) Ha a' melléknév 's főnév között *névmutató* van, számra nézve megegyeznek; p. o. nem szorgalmasak az ifjak? halandók az emberek; hidegek az éjszakák.

3-or) Ha a' melléknév a' főnév után áll, az ezzel minden ragi módosulásban megegyez, mint: pénzt keveset kapott, de jószágot eleget; fiainak jóknak kell lenniök, mert őket jól nevelte, de a' lányok könnyelműek.

4-er) A' többséget jelentő következő mellénevek: *sok, kevés, temérdek, több, kevesebb, legtöbb, legkevesebb*: úgy a' névmások is: *minden, néhány, valamennyi*, az utánok következő főnevet egyes számba kívánják, 's annak következőzésében az igét is, p. o. sok ember volt a' színházban; kevés ifjú fordítja haszonra a' tanulási éveket; minden anyának kellene a' neveléshez értenie. — Ide tartoznak:

5-ör) A' mennyiséget jelentő melléknevek, vagyis számnevek is; p. o. tiz év múlva; két hónap alatt; husz mért-földnyire; száz arany,

Mit kell tudni a' különféle beszédrészek' helyezettetéséről?

Általánosan véve azt kell megjegyezniünk, hogy azon szavak, melyeket különös hangnyomattal nagyobb hatás végett akarunk értetni, elől tétetnek; p. o. *senki* sem volt ott-hon, *f a l u r a* akartam menni, 's a' t. Azonban különösen következőkre szükség figyelni:

1-ör) A' személyes névmások: *én, te, ő, mi, ti, ők*, az igék előtt kihagyatnak, p. o. nem tudom még leczkémét; mit tanúltok?

2-or) Ha a' mondásban nincs valamely kötszó, közönségesen igehatározón kezdjük a' beszédet; p. o. *ma* nincs kedvem tanulni, *holnap* meg sok dolgom lesz.

3-or) Az ige többnyire a' mondás' végén áll; p. o. dél-előtt irok, délután pedig többnyire csak olvasok. Azonban az ige elül is gyakran áll, főleg kérdező mondásban, vagy ha különös hangnyomat esvén rá, az értelem úgy kívánja, p. o. megtanultad a' mit feladtam? láttad azt az embert?

4-er) A' vezeték-, vagy családnév mindig a' keresztnév előtt áll; p. o. Hunyadi János, Ujlaki Emma, Kisfaludi Károl.

5-ör) A' méltóságot, hivatalt, tisztséget, művészetet, mesterséget jelentő nevek a' kereszt- vagy vezeték-név után tétetnek; p. o. Korvinus Mátyás király, Széchenyi István gróf, Gergely pápa, Klauzál követ, Szilágyi gombkötő.

Hogyan helyeztetik a' birtokos név?

Azon név, mellyhez valami mint birtok tartozik elül ama dolog pedig vagy személy, melly hozzá tartozik, utána tétetik; p. o. a' Duna' mélysége, a' nap' hévsége; a gyermekek' tanítója. — Ide tartoznak a' hónapok' régi nevei is mint: Boldogaszszony' hava, Pünkösöd' hava. 's a' t.

Milly rendben állnak a' kötszók és igehatározók, ha ugyan azon mondásban jönnek elő?

Ha a' mondásban személyes és visszaható névmás van igehatározóval, a' névmás elül, a' határozó utána tétetik, p. o. *mi* tegnap érkeztünk, *te* holnap következel; *én* ritkán látogatom meg; a' *ki* rendetlenül viszi dolgait; a' *ki* szépen ír; 's a' t. De ha a' mondás kérdezővé változik, el is cserélhetik helyüket, mint: ki következik *holnap*? ki látogatja meg *ritkán*? 's a' t. —

A' következő szorosan vett igehatározókrul: *át*, *be*, *el*, *ki*, *meg*, *le*, *fel*, *össze*, *vissza*, mellyek rendesen elül állnak, 's az igével összeiratnak, ezeket kell megjegyeznünk:

1-ör) Ha a' mondás *tiltó*, vagy parancsoló, vagy tagadó: az igehatározók nem elül, hanem hátul tétetnek, 's nem *össze*-írva, hanem elválasztva, p. o.

Tiltólag: ne vidd *el* azt a' könyvet; ne menj *át* hozzá; ne add *vissza* neki; ne bocsásd *be* őt.

Parancsolólag: Vidd *el* azt a' pénzt; tedd *le* azt a' könyvet; terítsd *meg* az asztalt; add *át* ezt neki, hord *be* azt a' fát, 's a' t.

Tagadólag: nem várom *meg*; nem vesz *el*; senki sem hiszi *el*; soha sem jó *vissza*; nem engedem *át* neki 's a' t.

2-or) Olly mondásokban is hátul elválasztva tétetnek, hol névmáson és igehatározón kezdődnek 's kérdést jelentenek: p. o. kinek adtad *el* a' gypját? ki vette *meg* boraidat? mikor számítod *ki*? hányszor olvastad *át*?

3-or) Ha az igét két igehatározó előzi meg, 's a' másodikra nyomadék esik, mint: ma *két órákor* jó *el*: holnap *korán* indul *el*, a' minap *kétszer* írta *le*.

Miként használtatik a' kell ige határozókkal, és az i s kötszó?

1-ör) A' *kell* személytelen ige következőkép használtatik: Azon igehatározó, melly az igével elül összeiratni szokott, tőle elválasztatik, 's a' *kell* közbetétetik, p. o. *át kell*

mennem Budára; tegnap korán le *kellott* feküdnöm; nekünk nem sokára el *kellend* válnunk; hogy neki ki *kelljen* men-
nie, soha sem hittem volna 's a' t.

2-or) Az *is* kötszó éppen azon módon a' határozó és ige
közé tétetik, p. o. ki *is* viszi, be *is* hozza; el *is* megy, vissza *is*
jö; föl *is* olvassa, le *is* írja 's a' t. — De ha a' kötszót *ha*
kötszó előzi meg a' mondásban, az *is* hátul tétetik, mint:
ha elolvasod *is*; *ha* megtartod *is*: *ha* kifizetjük *is*; *ha* be-
vezetitek *is* 's a' t.

Mi módon használtatik a' van személyes ige?

A' *van* személyes ige a' jelentő mód' jelen idejében mind
az egyes, mind a' többes harmadik személyben (akár igenle-
gesen, akár nemlegesen a' tárgy' tulajdonságát állítjuk vele)
kihagyatik; p. o. én beteg vagyok, te beteg vagy, ő beteg
(van); mi boldogok vagyunk, ők boldogok (vannak); én nem
vagyok gazdag, te nem vagy gazdag, ő röst; én vig vagyok,
te vig vagy, ő vig; az én kalapom fehér, a' teéd pedig fe-
kete; nem mondatik tehát: az én kalapom fehér *van*, a' teéd
pedig fekete *van*.

MÁSODIK CZIKKELY.

V o n z á s.

Mit értünk a' vonzás alatt?

Vonzás alatt értjük a' beszédrészeknek azon tulajdonsá-
gát, mellynél fogva egyik egy, másik más módosulási ragot
kiván; p. o. nem tetszik *neki*; közelit *hozzá*; egy idős *vele*
jártas *benne* 's a' t. Itt a' *tetszik* nek, a' *közelit* hoz, *egy idős*
vel, végre a' jártas *ben* ragot kiván. — Azon szókat, melyek
az utánuk következőkkel illy ragokat kívánnak felvétetni,
vonzóknak; azokat pedig, melyek a' ragokat felveszik, *von-*
zottaknak nevezzük.

A) *Melléknevek.*

Mit kell a' melléknevek' vonzásáról tudni?

Különösen e' következőket:

1-ör) *nak, nek* tulajdonítót kívánnak ezek: adós, ártalmas, illő, illetlen, káros, kedves, kétséges, szükséges, szükségtelen, veszedelmes, unalmas, 's a' t. p. o. ártalmas a' betegnek.

2-or) *ra, re* felható esetet kívánnak: alkalmas, alkalmatlan, érdemes, érdemetlen, hajlandó, méltó, méltatlan, jó, p. o. érdemes a' jutalomra.

3-or) *hoz, hez*, ragot óhajtanak: hasonló, hajlandó, rosz, jó, hasonlítható; p. o. a' Duna rendetlen folyására nézve a' Tiszához nem hasonlítható.

4-er) *ban, ben* ragot kívánnak: akaratos, állhatatos, büns, jártos, járatlan, fáradhatlan, lassú, részes, tehetlen, vétkes; p. o. jártas a' hazában.

5-ör) *val, vel* ragot kívánnak: egyenlő, egyidős, háta-ros, teljes: p. o. hugával egyidős.

6-or) *tól, től* ragot kívánnak: beteg, édes, bűdös, gyöngé, erős, mocskos, szennyes, sovány, kövér, tiszta 's a' t. p. o. bűdös a' dohánytól, erős a' munkától.

B) *Igék.*

Mit kell tudnunk az igék' vonzásáról?

Azon kívül, hogy minden cselekvő ige szenvedő esetet kíván, vagy legalább fölvehet, mint: *levelet írok*, 's hogy minden szenvedő ige távolítót kíván, p. o. *kítől váratol?* következőket kell megjegyeznünk:

1-ör) *ban, ben*, ragot kívánnak: gyönyörködik, büszkélkedik, válogat, csalogatkozik, foglalatoskodik 's a' t. p. o. *miben* gyönyörködöl leginkább? — hangászatban.

2-or) *ra, re* ragot: hivatkozik, gyanakodik, figyelmeztet, agyarkodik, alkuszik, árulkodik, ügyel, hallgat, ösztönöz, int 's a' t. p. o. nem hallgat intéseire; ő mindig jóra int.

3-or) *hoz, hez* ragot kívánnak: hajlik, hasonlít, közelít, illik, járúl, folyamodik, dörgölődzik, beszélkedik, kívánczik 's a' t. p. o. az alispánhoz folyamodott; nem hasonlít atyjához; soha sem kívánczozott bátyjához.

4-er) *val, vel-t*: gondol, kérkedik, egyezkedik, bibelődik, bajlódik, alkudozik, megelégszik, beéri, koczódik, rendelkezik, 's a' t. p. o. megelégszik *vele*, mindig semmiségekkel bibelődik; semmit sem gondol anyja' jó tanácsaival, sem tanítójának szép intéseivel.

5 ör) *nak, nek* ragot kívánnak: kínálkozik, hizelkedik, izlik, javasol, beszámít, ajánlkozik, ellenmond, örül, illik, hazudozik 's a' t. p. o. én azt javasoltam *neki*, ő azt tanácsolta *nekem*, hogy senkinek ne hizelkedjék; *inasnak* ajánlkozik, de nem hiszek *neki*.

6-or) *on, en-t* kíván: poczkáz, kegyetlenkedik, álmélkodik, átbuvik, eligazodik, fennakad, eliszonyodik, áthat 's a' t. p. o. átbuvik a' kerítésen; nem tud eligazodni beszédén; szörnyen kegyetlenkedik cselédén.

7-er) *tól, töl* ragot kíván: fél, foszt, irtózik, iszonyodik, elijeszt, elfordul, elbúcsuzik, szökik, elfajzik 's a' t. p. o. irtózik a' vétektől; elbúcsuzott már *tőlünk*; minden pénztétől megfosztotta.

8-or) *ról, röl* ragot kíván: emlékezik, gondoskodik, p. o. emlékezzél meg *rólunk*, ha jól lesz dolgod; eléggé gondoskodott gyermekei' neveltetéséről, még is a' rossz példák elkorcsosították.

Toldalék.

Anhang.

I.

Nyelvtudományi műszavak.

Kunstwörter zur Sprachlehre.

Betü, Buchstabe
 betürend, Alphabet
 cikkely, Artikel
 éleshangu, scharflautig
 fejezet, Kapitel
 félmult, halbvergangen
 főnév, Hauptwort
 határozatlan mód, Infinitiv
 hasonlítás, Comparison
 helyesírás, Rechtschreibung
 ige, Zeitwort
 igehatározó, Adverbium
 indulatszó, Empfindungswort
 igeragasztás, Conjunction
 jel, Zeichen
 jelentő mód, anzeigende Art
 jelen idő, gegenwärtige Zeit
 jövő idő, künftige Zeit
 kívánó mód, wünschende Art
 képző, Bildungssylbe
 kötszó, Bindewort.
 köznév, Gattungsname
 köt 's parancsoló mód, Con=
 junctiv und Imperativ
 lépcső, Stufe
 magánhangzó, Selbstlauter
 magoshangu, hochlautig
 mélyhangú, tieflautig
 melléknév, Beiwort

mód, Art
 mult idő, vergangene Zeit
 név, Name
 névmás, Fürwort
 névmutató, Artikel
 névhatározó, Nachsehwort
 névragasztás, Abänderung
 nyelvtudomány, Sprachlehre
 nyomadék, Nachdruck
 parancsolólag, gebietend
 rag, Suffix
 részesülő, Participle
 régen mult idő, längstvergan=
 gene Zeit
 rendhagyó, unregelmäßig
 rész, Theil
 szabály, Regel
 szakasz, Abschnitt
 számnév, Zahlwort.
 szabályos, regelmässig
 személy, Person
 származtatás, Herleitung
 személyetlen, unpersönlich
 szó, Wort
 szótag, Sylbe
 szótagol, buchstabiren
 szónyomozás, Wortforschung
 szokötés, Wortfügung
 tagadólág, verneinend

II.

Némely szükségesebb szók' gyűjteménye.

Sammlung mancher nothwendigen Wörtern.

1.

Fő, sejt, Haupt, Kopf
szem, Auge
orr, Nase
homlok, Stirne
száj, Mund
fül, Ohr
oreca, Wange
fog, Zahn
áll, Kinn
haj, Haar
nyak, Hals
váll, Schulter
mell, Brust
hát, Rücken
has, Bauch
kar, Arm
láb, Fuß
ujj, Finger
sark, Fersen
térd, Knie
czomb, Schenkel
bőr, Haut
oldal, Seite
szív, Herz
gyomor, Magen
máj, Leber
lép, Milz
tüdő, Lunge

lábikra, Wade
koponya, Hirschale
vér, Blut
epe, Galle
nyelv, Zunge
ajak, Lippen
ököl, Faust
ábrázat, Gesicht
tenyér, flache Hand

2.

Az ember, der Mensch
férjfiú, Mann
néember, Weib
gyermek, Kind
ifju, Jüngling
fiu, Knabe
szüz, Jungfer
lány, Mädchen
atya, Vater
anya, Mutter
férj, Gemahl
feleség, Gemahlin
szülők, Eltern
nővér, Schwester
nagyapa, Großvater
nagyanya, Großmutter
bátya, älterer Bruder

öcse, jüng. Bruder
 hűg, jüng. Schwester
 néne, ált. Schwester
 első szűlött, Erstgeboren
 unoka, Enkel
 sógor, Schwager
 özvegy, Witwe
 árva, Waife
 gyámatya, Vormund
 barát, Freund
 barátñő, Freundin
 rokon, Verwandter
 örökös, Erbe
 iker, Zwillinge

3.

Hivatás, Beruf
 polgár, Bürger
 földmives, Bauer
 mesterember, Handwerker
 szabó, Schneider
 kőmives, Maurer
 ács, Zimmermann
 kovács, Schmid
 lakatos, Schlosser
 kádár, Binder
 csizmadia, Schuster
 szűcs, Kürschner
 timár, Gärber
 sűtő, Bäcf,
 mészáros, Fleischer
 nyerges, Sattler
 órás, Uhrmacher
 aranyműves, Goldarbeiter
 ezűstműves, Silberarbeiter

kertész, Gärtner
 könyvkötő, Buchbinder

4.

Ház, Haus
 udvar, Hof
 kapu, Thor
 ajtó, Thür
 konyha, Küche
 szoba, Zimmer
 butor, Möbel
 asztal, Tisch
 szék, Sessel
 ágy, Bett
 almáriom, Kasten
 ablak, Fenster
 kályha, Ofen
 tükör, Spiegel
 kép, Bild
 óra, Uhr
 gyertya, Kerze
 gyertyatartó, Leichter
 koppantó, Lichtscheer
 könyv, Buch
 kés, Messer
 villa, Gabel
 palaczk, Flasche
 pohár, Glas
 tál, Schüssel
 tányér, Teller
 kalán, Löffel
 abrosz, Tischtuch
 asztalkendő, Serviette
 törűlköző, Handtuch
 findzsa, Schaafe

pamlag, Kanape
vánkös, Polster
paplan, Decke
dunyha, Duohet
lepedö, Leintuch
madrasz, Matrazen
szalmazsák, Strohsack

5.

Eleség, Lebensmittel.

kenyér, Brod
hús, Fleisch
viz, Wasser
liszt, Mehl
zsir, Fett
írósvaj, Butter
tojás, Ey
borsó, Erbsen
bab, Bohnen
lencse, Linsen
só, Salz
burgonya, Erdäpfel
répa, Rüben
rettek, Rettig
káposzta, Kraut
bor, Wein
olaj, Del
mustár, Senf
kávé, Kaffee
czukor, Zucker
fűszer, Gewürz
saláta, Salat
uborka, Gurken
rizs, Reis

foghagyma, Knoblauch
vöröshagyma, Zwibel
szalonna, Speck
kolbász, Wurst
sáfrán, Safran
sodar, Schinken
leves, Suppe
marhahús, Rindfleisch
mártás, Sauce
mellét, Zuspeiß
becsinált, Eingemachtes
sült, Braten
reggeli, Frühstück
ebéd, Mittagmahl
uzsonna, Tausen
vacsora, Nachtmahl
petrezselyem, Petersilie
sárgarépa, Gelberüben

6.

Ruházat, Kleidung.
ümög, Hemd
gatyá, Unterhosen
kalap, Hut
csizma, Stiefel
cipő, Schuh
keszkenő, Schnupftuch
kendő, Tuch
nyakkendő, Halstuch
mellény, Weite, Gilet
nadrág, Beinkleid
köntös, Rock
köpönyeg, Mantel
keztyű, Handschuh

kötény, Schürze
 ruha, Kleid
 felsőköntös, Oberrock
 szoknya, Kittel
 alsószoknya, Unterrock
 főkötő, Haube
 váll, Schnürbrust
 függő, Ohrgehänge
 fátyol, Schleier
 napernyő, Sonnenschirm
 esernyő, Regenschirm
 gyűrű, Ring
 harisnya, Strumpf
 lábtü, Sticken
 papucs, Pantoffeln
 posztó, Tuch
 gyapjú, Wolle
 pamut, Baumwolle
 selyem, Seide
 vázon, Leinwand
 czérna, Zwirn
 gyűszű, Fingerhut

7.

Gyümölcs, Obst.
 szőlő, Weintraube
 szilva, Pflaume
 dió, Nuß
 körte, Birne
 alma, Apfel
 eper, Erdbeere
 gesztenye, Kastanie
 dinnye, Melone
 sárgadinnye, Zucker-Melone

cseresznye, Kirschen
 medgy, Weichsel
 málna, Himbeer
 egres, hiszke, Stachelbeer
 szeder, Maulbeer
 baraczk, Pfirsche
 sárgabaraczk, Abrikose
 nospolya, Mispeln
 citrom, Citrone
 narancs, Pomeranzen

8.

Gabona, Frucht.
 búza, Weizen
 rozs, Roggen
 árpa, Gerste
 zab, Hafer
 kukoricza, Kufuruß
 köles, Hirse
 hükköny, Wicke
 takarmány, Futter
 széna, Heu
 sarju, Grummet

9.

Allat, Thier.
 ló, Pferd
 ökör, Ochse
 tehén, Kuh
 kecske, Ziege
 macská, Kaze
 kutya, Hund
 bika, Stier

mén, Hengst
borju, Kalb
birka, Schaaf
farkas, Wolf
róka, Fuchs
oroszlán, Löwe
bivaly, Büffel
csikó, Fohlen
medve, Bär
szamar, Esel
egér, Maus
patkán, Ratte
vakond, Maulwurf
öz, Reh
szarvas, Hirsch
zerge, Gemse
hal, Fisch
madár, Vogel
veréb, Sperling
galamb, Taube
sas, Adler
varju, Rabe
méh, Biene
darázs, Wespe
cserebogár, Maykäfer
fecske, Schwalbe
lúd, Gans
tyúk, Henne
kakas, Hahn
kacsa, Ente
fogoly, Rebhuhn
fürj, Wachtel
holha, Floh
tetü, Laus
csimasz, Wanze
denevér, Fledermaus

nadály, Blutigel
nyúl, Hase
szarka, Elster
ölyv, Habicht
kigyó, Schlange

10.

Tiszttség, Amt.
pap, Geistlicher
tanító, Lehrer
püspök, Bischof
nevelő, Erzieher
érsek, Erzbischof
bíró, Richter
hivatalnok, Beamter
szolgabíró, Stuhlrichter
alispán, Vicegespan
főispán, Obergespan
nádor, Palatin
király, König
pápa, Pabst
fejedelem, Fürst
herczeg, Herzog
főherczeg, Erzherrzog
császár, Kaiser
követ, Gesandter, Abolegat.
tanácsnok, Rath
jegyző, Notär
ülnök, Tafelbeisiger
esküdt, Geschwornen
írnok, Schreiber
plébános, Pfarrer
rendőr, Polizey
polgármester, Bürgermeister

kapitány, Hauptmann
levéltárnok, Archivarius
tisztartó, Hofrichter
ügyvéd, Advocat

11.

Ünnep, Feiertag.
húsvét, Ostern
pünkösöd, Pfingsten
karácson, Weihnachten
új év, Neujahr
mindszent, Allerheiligen
farsang, Fasching
nagyhét, Charwoche
szentmihály, Michaeli
szentgyörgy, Georgi
vizkereszt, h. 3 König

12.

Idő, Zeit.
év, esztendő, Jahr
század, Jahrhundert
időszak, Zeitraum
hónap, Monath
hét, Woche
nap, Tag
vasárnap, Sonntag
hétfő, Montag
kedd, Dienstag

szerda, Mittwoch
csütörtök, Donnerstag
péntek, Freitag
szombat, Samstag
tavasz, Frühjahr
nyár, Sommer
ősz; Herbst
tél, Winter
télhó, Jänner
télutó, Februar
tavaszelő, März
tavaszho, April
tavaszutó, May
nyárelő, Juni
nyárhó, July
nyárutó, August
őszelő, September
őszho, October
őszutó, November
télelő, Dezember

13.

Ország, Land.
Magyarország, Ungarn
vármegye, Comitat
város, Stadt
mezőváros, Marktflecken
falu, Dorf
vár, Festung
kastely, Kastell
helység, Ortschaft

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

